

УДК 303.444

Взаємообумовленість кількісних і якісних методів і процедур політичної аналітики

Віктор Рубанов,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології
Харківського національного університету
ім. В. Н. Каразіна

У статті ідентифікуються основні способи і процедури політичної аналітики, а також основні види політичного знання, які ними продукуються. На основі аналізу їх природи автор робить висновок, що традиція, яка існує в політичній науці, стверджувати про несумісність кількісних і якісних методів і процедур дослідження як і визнавати абсолютну пріоритетність кожного з них в цьому процесі, є методологічно невиправдану. Кількісні та якісні методи і процедури дослідження не можуть суперечити одне одному, навпаки – вони повинні доповнювати одне одного, і тільки їх раціональна цілісність може закласти підвалини якісного експертно-аналітичного процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм.

Ключові слова: кількісні і якісні методи та процедури дослідження, аналітичне і експертне знання, політична аналітика.

Basic methods and procedures of political analytics, and also basic types of political knowledge, which are produced by them, are identified in the article. On the basis of analysis of their nature the author draw the conclusion that existing in political science tradition to assert the incompatibility of quantitative and qualitative methods and research procedures, as well as to acknowledge absolute priority of each of them in this process, is methodologically unjustified. Quantitative and qualitative methods and research procedures are not absolutely opposite, but vice versa – they must complement mutually each other,

and only their rational integrity can lay the foundations of qualitative expert-analytical process of preparation, acceptance and realization of political decisions and programs.

Keywords: *quantitative and qualitative methods and research procedures, analytical and expert knowledge, political analytics.*

Актуальність дослідження кількісних і якісних методів політичної аналітики зумовлюється, по-перше, загальним дефіцитом наукових праць з методології політичного аналізу. По-друге, і це найголовніше, - дискусійністю питання щодо пріоритетності кількісних чи якісних методів і процедур дослідження в пізнавальному процесі. Маятник думок вчених-методологів у цьому питанні коливається, як покажемо нижче, від тверджень про їх опозиційність і принципову несумісність в політичній аналітиці до визнання їх невідповідності профілю політичної науки загалом.

Мета дослідження – довести на підставі аналізу природи кількісних і якісних методів і процедур не тільки їх методологічну сумісність в політологічному дискурсі, але й реальний процедурно-функціональний взаємозв'язок між ними і взаємообумовленість в сучасній політичній аналітиці.

Воцінці місця і ролі кількісних та якісних методів і процедур дослідження політичних проблем визначились дві основні групи опонентів. Одні з них (Дж. Б. Мангейм, Р. К. Річ та Ф. А. Шродт [1]) віддають явну перевагу кількісним та іншим суворо формалізованим методам і процедурам політичного дослідження, а інші (Ч. Рейджин, Д. Берг-Шлоссер, Ж. Д. Мер, [2], Х. Л. Алкер [3]) наголошують на якісних способах і процедурах аналізу політичних проблем. При цьому обидві групи вчених (для прикладу ми вибрали найбільш яскравих їх представників) висувають досить, на їхню думку, переконливі аргументи на користь тих методів і процедур, які ними використовуються. Так, Ф. А. Шродт, обгрунтовуючи пріоритетність використання кількісних методів і процедур у пізнавальному процесі, аргументує свою позицію, по-перше, тим, що багато політичних рішень концентрують значний економічний компонент, а тому помітну роль в політології мають відігравати моделі, розроблені в межах економічної науки. По-друге, на його думку, гроші— не єдина перемінна, яка цікавить політологів і може описуватися математично. Результати голосування на виборах теж подаються у вигляді чисел, а в опитувальному дослідженні політичні думки виражаються у вигляді відсоткового співвідношення між різними групами респондентів. І, нарешті, по-третє, математичне моделювання не обмежується операціями з кількостями, воно може мати справу і з якісними характеристиками політичного процесу. „Деякі

політичні процеси, – пише Ф. А. Шродт, – такі як прийняття рішень на виборах чи розподіл голосів виборців – можуть бути визначені повністю в математичних термінах” [1, с. 467 – 468].

Прихильники пріоритетності якісних методів і процедур політологічного дослідження, у свою чергу, небезпідставно заявляють, що перевага їхніх способів аналізу політичних проблем обумовлена, по-перше, тим, що якісні методи і процедури аналізу можуть з більшим успіхом використовуватися в дослідницьких програмах, у яких теоретична база **розвинута слабо і основні поняття достатньо не визначені**. Тому якісні дослідження зазвичай **передують** досягненню серйозних теоретичних результатів. Звідси звичайною практикою якісного дослідження є „подвійне поєднання” теоретичного поняття і емпіричної категорії, що дозволяє виявити та прояснити зміст як поняття, так і категорії [2, с. 730].

Другим, не менш переконливим аргументом прихильників якісних методів і процедур аналізу, є те, що дослідники часто порушують питання, на які **неможливо** відповісти, користуючись звичайними **кількісними методами**. Зокрема, більшість питань щодо найважливіших культурних та історичних явищ пов’язані з емпіричними категоріями, обмеженими часом і простором, а тому зазвичай базуються на незначній, фіксованій кількості відомих прикладів. Отже кількісні методи важко застосувати в ситуаціях, де виникає потреба малих чисел. Більше того, на думку Ч. Рейджина, Д. Берг-Шлоссера та Ж. Д. Мера, питання, порушені в ході дослідження, можуть суперечити ряду вимог, які висувуються кількісними методами, таким, наприклад, як чітко визначений набір спостережень, можливість вибірки, виявлення передумов і результатів, які в кожному конкретному випадку відрізняються одне від одного, впевненість в тому, що випадки, включені в дане дослідження, гіпотетично гомогенні, тощо [2, с. 730].

В протистоянні вчених, яке склалося стосовно оцінки місця і ролі кількісних та якісних методів у політологічному дискурсі, не можна не помітити, як ми вже переконались, того, що не існує зацікавленого творчого діалогу сторін у вирішенні проблеми інтеграції способів аналізу в пізнавальному процесі; скоріше навпаки – простежується тенденція аргументації методологічної неспроможності інструментарію, який пропонується опонентами. Прикладом є позиція Х. Л. Алкера, який прямо заявляє, що запропонований його колегами Л. Бартелзом і Г. Брейді довгий перелік удосконалених інструментальних прийомів від подійного підрахунку до аналізу даних динамічного ряду не зовсім наочно пов’язаний з фундаментальними проблемами нашої дисципліни... Таким чином, „статистика”, яка донедавна означала „емпірично обгрунтоване вивчення держав” і слугувала обгрунтуванням різних теоретичних міркувань про суспільство і специфіку національного розвитку, мабуть, втратила свої політичні основи” [3, с. 768].

У зв’язку з цим не може не виникнути природне для будь-якого дослідника питання: якщо в сучасній методології політичної науки все

так, як вважає Х. Л. Алкер, то чи можливо, в принципі, застосовуючи лише кількісні чи лише якісні методи і процедури дослідження, отримати політично релевантне наукове знання? На нашу думку, відповідь може бути однозначно негативною. Доказом можуть бути не тільки розглянуті вище позитивні якості і вади кількісних і якісних методів і процедур дослідження, але й матеріали всіх конгресів МАПН, які підтверджують широку практику їх використання політологами всіх країн у наукових проектах, що реалізуються. На користь необхідності використання як кількісних, так і якісних методів і процедур дослідження політичних проблем свідчать і спроби розробити на їх основі нові так звані комбіновані способи політологічного аналізу, які, за визнанням самих же вчених (в цьому випадку А. Дегтярьова) переважно є формою, ланкою або способом адаптації загальних і окремих методик до вивчення специфічних і по-своєму унікальних політичних явищ і процесів, але, знову ж таки, які не зводяться ні до кількісного, ні до якісного способу аналізу окремо [4, с. 5].

Але справа не тільки у наведених вище аргументах. У дослідженні, яке реалізується, нас більше цікавлять не самі аргументи як такі, а наукові теоретико-методологічні обґрунтування, що лежать в основі їх формулювань. Якраз з'ясування таких підстав, на відміну від згаданих дискусій щодо аргументації позитивних якостей і переваг методів і процедур, які використовуються в аналітичному процесі, і дозволяє досягти поставленої нами мети – довести не тільки методологічну сумісність кількісних і якісних методів та процедур дослідження в політологічному дискурсі, але й реальний процедурно-функціональний взаємозв'язок між ними та їх взаємозумовленість в сучасній політичній аналітиці.

Так, в процесі аналізу **природи** кількісних і якісних методів і процедур дослідження ми виявили, що, з огляду на їх природну сутність, вони перебувають у нерозривній єдності – одні способи (кількісні) тісніше пов'язані з **аналітичною** діяльністю суб'єктів політичної аналітики, а інші (якісні) – з **синтезуючою** їх діяльністю. І їхня цілісна єдність забезпечується не тільки загальною процедурно-функціональною стратегічною метою – підготовкою, прийняттям і реалізацією політичного рішення, але й логікою самого наукового процесу пізнання як такого. По-перше, будь-який синтез неможливий в принципі, якщо йому не передують аналіз. По-друге, в чистому вигляді окремо аналіз як метод пізнання теж не може бути реалізований, оскільки він використовується лише в діалектичній єдності і протилежності з синтезом. Але в окремих випадках процесу пізнання допускається, як відомо, перевага аналізу, а в інших – синтезу як самостійних видів наукової діяльності.

Інакше кажучи – кожен із способів аналізу, які розглядаються, є **самодостатнім, який виконує тільки йому притаманні специфічні функції**. Разом з тим, і це треба особливо підкреслити, обидва ці способи аналізу є **системно** взаємопов'язаними і взаємообумовленими як прояв

діалектичної єдності загального і особливого в аналітичному процесі підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм. Це диктується, насамперед, самою природою методів, які використовуються в політичній аналітиці. Існує, і ми про це вже докладно писали [5], певна закономірність у використанні тих чи інших способів і процедур дослідження: математичні та інші суворо формалізовані методи і процедури ефективні при вирішенні задач рутинного характеру, і навпаки – при невизначеності й наростанні динамічності ситуації управлінські процедури неминуче ускладнюються, а тому потребують аналізу численних альтернатив і, відповідно, застосування якісних способів і процедур дослідження. Саме в процесі впливу **особливого** – експертних методів і процедур дослідження – й відбувається розвиток **загального** – аналітичного процесу в цілому.

Разом з тим, відзначаючи переваги саме експертних методів та їх превалювання над формалізованими, слід мати на увазі, що не слід перебільшувати їх процедурно-функціональну роль і значення, як і применшувати роль і значення формалізованих методів і процедур, оскільки в практиці підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм різні способи й види аналітичної діяльності, що використовуються суб'єктами політичної аналітики, органічно взаємозалежні та взаємообумовлені. Так, прийняття рішень в типових неструктурованих обставинах належить до тих сфер людської діяльності, де кількісні способи вимірювання не розроблені і навряд чи, на думку фахівців, взагалі можуть з'явитися в майбутньому [6, с. 190], а тому в аналітичному процесі залишається покладатися лише на можливості якісних вимірів. Адже аналіз і опрацювання експертної інформації здійснюється за допомогою математичного апарату, досконалість якого і визначає успішність застосування методу експертних оцінок [7, с. 15].

Викладене вище дозволяє зробити висновок: головною вадою використання в політичній аналітиці лише кількісних або лише якісних методів і процедур дослідження є невиправдане наділення їх властивостями виробляти цілісне політологічне знання. В той час як об'єктивно, користуючись лише кількісними або лише якісними методами і процедурами дослідження, можна отримати, і це буде доведено нижче, тільки один з його необхідних компонентів, який не наділений властивостями цілого.

Справа в тому, що закономірність обумовленості аналітичного процесу природою методів, що використовуються в ньому, згодом проявилася не тільки в **загальному** – виникненні **політичного аналізу**, але й в **особливому** – інституціоналізації на рубежі ХХ – ХХІ століть відносно самостійної, в межах предметного поля політичного аналізу, галузі політико-управлінського знання — „**аналіз політики**” і, відповідно, формуванні на основі якісних способів і процедур дослідження нового різновиду аналітичної професії – **політичного експерта**. Політичний експерт, як і

політичний аналітик, став самодостатнім суб'єктом аналітичного процесу, оскільки у своїй діяльності він спирається на профільні, вироблені вже самим аналізом політики, експертні методи і процедури дослідження. Виступаючи в цьому єдиному процесі як **особливе**, вони, завдяки своїй природній сутності, **підкоряють** собі частину **загального** – кількісні методи і процедури дослідження.

Це відбувається, по-перше, тому, що на певних фазах аналітичного процесу, особливо при прогнозуванні і розробці варіантів політичних рішень, експертні методи і процедури не тільки більш інноваційні й оперативні, але й результативніші завдяки об'єктивним процедурно-функціональним умовам їх безпосереднього застосування. Якщо кількісними методами в аналітичному процесі користується лише один їх носій – політичний аналітик, то безпосередньо експертними методами і процедурами користуються відразу два суб'єкти експертної діяльності – особи, що приймають рішення, і незалежні професійні експерти. Завдяки цьому, як правило, в процесі спільної професійної діяльності експертів – керівників і незалежних професійних експертів утворюється креативний експертний тандем і складається особлива творча атмосфера осмислення складних, особливо малодосліджених проблем і застарілих стереотипів їх сприйняття.

По-друге, що не менш важливо, це відбувається ще й тому, що достовірне знання політики передбачає володіння **двома різними видами знань** – **аналітичним і експертним**, або, користуючись формулюванням М. Оукшота, технічним і практичним знанням [8, с. 14 - 15], які окремо не існують і в однаковій мірі беруть участь в будь-якій реальній діяльності, в тому числі і в політичній. А політичний аналітик, спираючись на кількісні методи і процедури дослідження, продукує в процесі своєї професійної діяльності лише один вид політологічного знання - **аналітичний** – необхідне, але недостатнє підґрунтя для **ціннісного аналізу** процесу підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень і програм. Цю функцію може виконувати тільки **експертне знання** і його носій – **політичний експерт**, який і реалізує в аналітичному процесі досвід поєднання загального і особливого: якщо політичний аналітик, використовуючи кількісні методи і процедури, формує вихідне позитивне знання, необхідне для здійснення самого цього процесу, то політичний експерт, використовуючи якісні методи і процедури аналізу, узагальнює це знання і формує на його основі **особливе** – легітимну думку, тобто необхідний ресурс, який володіє **загальними** мобілізаційними можливостями процесу підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень і програм. Завдяки цьому політичний експерт в більшій мірі, ніж політичний аналітик, знає, яке знання краще цінується, і краще поінформований, з якого „боку” його треба подати як особі, котра приймає рішення, так і суспільству в цілому, щоби це знання було сприйняте й оцінене позитивно.

Інакше кажучи, цінність експертного знання і його носія – політичного експерта в аналітичному процесі полягає у можливості контролювати сам процес пізнання і встановлювати тим самим межі і форми практичного застосування знань. Зокрема, відтинати в процесі експертної оцінки знання, що не піддається інструменталізації, тобто не може стати ні ресурсом, ні капіталом, а отже й не має стати предметом обговорення для учасників процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм. Цю специфічну особливість професійної діяльності, притаманної тільки експертові як суб'єкту пізнавального процесу загалом, точно визначив А. Ашкеров, зауваживши, що „якщо експерт і є „жерцем”, то, в першу чергу, жерцем операціоналізації результатів пізнавальної діяльності. Завдяки йому знання перетворюються на інструмент, починають функціонувати, „працювати”. Завдяки йому формула „знання – сила” з декларації перетворюється на керівництво до дії” [9, с. 39].

Разом з тим, важливо зазначити, що в політичній експертизі існує, як прийнято говорити, і зворотний бік медалі: жодне з сформульованих в її руслі суджень **не є суто науковим** поясненням чи передбаченням, реєстрацією спостережень чи нейтральним узагальненням [10, с. 111]. Це вже, як було доведено, прерогатива політичного аналітика, який, спираючись на кількісні методи і процедури дослідження, якраз і виступає в аналітичному процесі в ролі спостерігача, реєстратора і дослідника, котрий готує початкову необхідну наукову інформацію для політичної експертизи. Однак з цієї сентенції в жодному випадку не випливає те, що політична експертиза в принципі ненаукова і неефективна. Вона всього лише вказує на те, що **науковість і ефективність політичної експертизи прямо залежить від якості вихідної наукової інформації, яку готує** для політичного експерта **політичний аналітик**. Якраз цим і обумовлюється взаємозв'язок функціонально-рольових особливостей професійної діяльності політичного аналітика і політичного експерта. Тому віддавати, як ми вже переконалися, весь процес підготовки, прийняття і реалізації політичних рішень і програм на відкуп тільки політичним аналітикам чи тільки політичним експертам не можна.

Отже, якщо зважати на суть проблеми, що досліджується, це означає, що і в цьому конкретному випадку ми змушені добиватися досягнення не тільки якогось ідеального балансу при використанні кількісних та якісних методів і процедур аналізу політичних проблем й отриманих у такий спосіб знань, а й досягнення такого ж балансу у професійній діяльності їх носіїв – політичного аналітика і політичного експерта – з врахуванням реального місця, яке вони посідають у системі суспільного розподілу праці. Адже без їх спільної методологічно-обумовленої процедурно-функціональної професійної діяльності неможливо забезпечити якісний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм.

Висновки

1. Традиція, що існує в політичній аналітиці, вважати несумісними кількісні і якісні методи і процедури дослідження, як і визнавати абсолютну пріоритетність будь-якого з них у цьому процесі, методологічно невиправдана. Кількісні та якісні методи і процедури повинні доповнювати одне одного; лише їх раціональна цілісність може закласти підвалини якісного експертно-аналітичного процесу підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і програм.

2. Основними аргументами на користь цього слугують три очевидні факти. По-перше, головною вадою використання в політичній аналітиці лише кількісних або лише якісних методів і процедур дослідження є невиправдане наділення їх властивостями виробляти цілісне політологічне знання. Доведено, що, користуючись тільки кількісними або тільки якісними методами і процедурами, можна отримати в процесі наукового пізнання тільки один з його необхідних компонентів, який не наділений властивостями цілого. По-друге, ці два справді різні способи і процедури аналізу політичних проблем дають можливість отримати в процесі наукового пізнання і два різні види політологічного знання: аналітичне – від кількісних і експертне – від якісних методів і процедур дослідження, які також, як і продукуючі їх методи, не є ні тотожними, ні взаємозамінними, а є взаємообумовленими в пізнавальному процесі. Їх неможливо відокремити одне від одного, а тому вони однаково необхідні в процесі підготовки, прийнятті та реалізації політичних рішень і програм. По-третє, те, що ні перший, ні другий вид знання, про яке ведемо мову, не є окремо політично-релевантним науковим знанням. Таким воно стає тоді, коли поєднує в собі і аналітичну, і експертну складові, перетворюючись зрештою на цілісне експертно-аналітичне політологічне знання як похідну системи кількісних та якісних способів і процедур політичного аналізу.

3. Саме цими трьома фактами й обумовлюється необхідність та цінність використання як кількісних, так і якісних методів і процедур дослідження в сучасній політичній аналітиці.

Література:

1. **Мангейм Джарол Б., Рич Ричард К.** Политология. Методы исследования / Джарол Б. Мангейм, Ричард К. Рич :Пер. С англ. / Предисл. А. К. Соколова. – М.: Издательство „Весь Мир”. – 1997. – 544 с.

2. **Рейджин Ч., Берг-Шлоссер Д., Мер Ж. Д.** Политическая методология: качественные методы / Ч. Рейджин, Д. Берг-Шлоссер, Ж. Д. Мер // Политическая наука: новые направления. Под ред. Р.Гудина и Х.-Д. Клингемана / Пер. с англ. М. М. Гурвица, А. Л. Демчука, Т. В. Якушевой. – Науч. ред. Е. Б. Шестопаля. – М.: Вече. – 1999. – С. 729 -747.

3. **Алкер Ж. Р.** Политическая методология: вчера и сегодня / Ж. Р. Алкер // Политическая наука: новые направления. Под ред. Р. Гудина и Х.-Д.

Клингемана / Пер. с англ. М. М. Гурвица, А. Л. Демчука, Т. В. Якушевой. – Науч. ред. Е. Б. Шестопал. – М.: Вече. – 1999. – С. 766 - 778.

4. **Дегтярев А. А.** Основы политической теории / А. А. Дегтярев. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Degt/_02.Php

5. **Рубанов В.** Політичний аналіз і аналіз політики: загальне й особливе / В. Рубанов // Політичний менеджмент. – 2009. – №6. – С. 36 –47.

6. **Ларичев О. И.** Теория и методы принятия решений, а также хроника событий в волшебных странах / О. И. Ларичев. – М.: Университетская книга, Логос. – 2008. – 392 с.

7. **Литвак Б. Г.** Дискретные методы анализа экспертных оценок / Б. Г. Литвак // Экспертные методы в системных исследованиях. Сборник трудов, вып. 4. – М., Всесоюзный научно-исследовательский институт системных исследований. – 1979. – С. 15 - 28.

8. **Оукшот, Майкл.** Рационализм в политике и другие статьи. Перевод с англ. / М. Оукшот. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 288 с.

9. **Ашкерев А.** Экспертократия. Управление знаниями: производство и обращение информации в эпоху ультракапитализма / А. Ашкерев. – М.: Издательство „Европа”, 2009. – 132 с.

10. **Филиппов А.** Советники суверена / А. Филиппов // Апология. – 2005. – №1. – С. 102 – 111.